

ORTA OYUNUNDA ŞAMANİZM İZLERİNİ TAKİP

Prof. Dr. Yıldız KOCASAVAŞ*

Öz

İncelemeciler arasında, orta oyununun çok eski ve çok yeni olduğu hususunda birbiriyle çelişen iki ayrı inanış mevcuttur. Konuya ilişkin rivayetlere değinilerek bazı kaynakların yardımı ile orta oyununun bu isim altında oynanmaya başlandığı tarih kısmen tespit edilebildiği halde, oyuna bu adın neden dolayı verilmiş olduğunu kesin olarak yansıtan bir vesika bulunmadığı cihetle, bu hususun, sadece bazı yorumlardan ibaret kalmaktan öteye geçemeyeceği ifade edilmektedir. Hatta bazı araştırmacılar, oyunun, bir meydan üzerinde, seyirci ile çevrelenmiş olarak orta yerde oynandığı düşünülürse, akla en yakın gelen şekilde, ortada oynanan oyun anlamına, orta oyunu denildiğini kabul etmek gerektiğini belirtir. Bu konuda çalışmış bazı araştırmacılara göre ise orta oyunu terimine en yaygın olan anlamından başka anlamlar da yüklemek mümkündür.

Zamanla çeşitli adlarla da anılan orta oyununun çıkış noktası ve dönemine ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ancak, gerçekten de anıldığı gibi yakın dönemlerde ortaya çıkan bir oyun mudur, yoksa kökü çok eskilere dayanan bir oyun olma özelliği mi taşımaktadır? Konuya ilişkin çalışmalarda, oyunun şamanlarla bağlantılı olabileceği söylenilse de kesin bir bilgiye rastlanılmaması araştırmacıların, eldeki verilerden hareketle çok da eski olmadığı ve batı kaynaklı da olabileceği yönündeki görüşlere götürmektedir. Burada, bu konu üzerinde durularak orta oyununun dildeki bazı izlerden yola çıkılarak kaynağına gidilmeye çalışılacaktır. Hareket noktası, Türkçenin uzak lehçelerinden Yakut Türkçesinde şamanların, gördükleri itibara göre büyük şaman (ulahan oyun), orta şaman (ortu oyun) ve küçük şaman (kenniki oyun) şeklinde üç gruba ayrılmasıdır.

Anahtar kelimeler: Orta Oyunu, Şaman, Dil, İzler, Dinsel İçerikli Törenler.

Following Traces Of The Shamanism In "The Orta Oyunu" Abstract

Among the examiners, there are two conflicting ideas about the history of the orta oyunu. Some examiners says: "the orta oyunu" is too young, but

* T.C. İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü.

some of them says it is too old. With some stories about this subject, and with different sources, we can identify the origin point of "the orta oyunu." But we can't know "why this name is given to it?" because there are no proofs about it. We can only interpret it. Some researchers that researching on this subject, believes "we can give different meanings to this."

In course of time, there are different opinions about the origin point of "the orta oyunu" and its period. Is it young or is it a rooted literature? With researches on this subject, we can say "It can be connected with shamans." But we are not sure about this. Concurrently, there are some examinings that can change our route to the western culture, it can be connected with western culture. At this point, we should resume our research to find its origin, and we should start from traces in the orta oyunu texts. Our starting point is Yakut Turkish (It is a different dialect of Turkish Language) In this dialect, there are 3 different shaman situations: The great shaman (ulahan), the intermediate shaman (ortu), and the little shaman (kenniki).

Keywords: Orta Oyunu, Shaman, Language, Traces, Spiritual Ceremonies.

İster orta oyunu, ister kol oyunu, ister meydan oyunu, ister zuhûrî kolu olsun, zamanla çeşitli adlarla da anılan orta oyununun çıkış noktası ve dönemine ilişkin çeşitli görüşlerin bulunduğu görülmektedir. Ancak, gerçekten de anıldığı gibi son asırlarda ortaya çıkan bir oyun mudur, yoksa kökü çok eskilere dayanan bir oyun olma özelliği mi taşımaktadır? Esasen konuya ilişkin çalışmalarda, oyunun şamanlarla bağlantılı olabileceği söylenirse de kesin bir bilgiye rastlanılmaması araştırmacıları, eldeki verilerden hareketle çok da eski olmadığı ve batı kaynaklı da olabileceği görüşlerine götürmektedir. Çalışmada, uzak ve yakın bazı Türk lehçelerindeki bazı izlerden yola çıkılarak orta oyununun kaynağına gidilmeye çalışılacaktır.

Orta oyununun kaynağını sorgulayarak Türklerin bu tiyatro türüne ilişkin, karanlık kalmış pek çok nokta bulunduğunu, bunların başında orta oyununun tarihi eksikliğini belirten Demircan'a göre, diğer toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da şüphesiz en eski zamanlardan beri bazıları dini karakterli, bazıları ise eğlence amaçlı oyunlar temsil ediliyordu. Orta oyununun ortaya çıkışı hakkında İsmet Çetin'in "Bizim kanaatimize göre orta oyunu yapısındaki oyunun ilk ortaya çıkışı da, başta dini karakterli olsa bile sonraki dönemlerde eğlendirmeye yönelik bir yapıya kavuşmuş olmalıdır." görüşünü aktaran Demircan, "İlkel Türk toplumunda ilk tiyatro diyebileceğimiz oyunlar avlarda, yağ törenlerinde beraberce yapılan dinsel içerikli törenler esnasında şekillenmeye başlamıştır diyebiliriz. İlkel tiyatro yönetmeni olarak da din adamlarını ve büyücülerini gösterebiliriz. Baştaki dini karakterden sıyrılan orta oyunu daha sonraki dönemlerde hiciv ve komiklik üzerine bina edilmeye başlanmıştır."¹ açıklamasında bulunur.

¹ Ahmet Demircan, *Geleneksel Tiyatromuz: "Ortaoyunu"*, (Demircan, <http://www.simavim.com/forum/index.php?topic=10354.0.wap2>, Erişim: ty.)

Akın, Surnamelere dayanarak orta oyununa ilişkin bazı açıklamalarda bulunur: XVIII. yy.ın sonu ve XIX. yy.da esnaf loncalarının zuhurî koluna bağlı olarak usta-çırak ilişkisi içinde yetişen oyunculardan kurulu orta oyunu Osmanlı'nın dine dayalı statik düşünce yapısı içinde "eğlence" işlevi gören oyunlardır. Tasavvuf etkisiyle biçimlenen kol oyunlarından olan bu eğlence, zamanla akrobatik oyunlar, gözbağcılık, hayvan oynatıcılık gibi eski geleneklerin izlerini taşıyan öğelerden arındırılarak musiki ve raks ile çerçevelenmiş dramatik nitelikli bir oyuna dönüşmüştür.² Ancak orta oyunu, burada ifade edildiği gibi, zamanla, eski geleneklerin izlerini taşıyan öğelerden gerçekten de arındırılmış mıdır? Müsiki ve raks bile bize birşeyleri anlatmaya yetmiyor mu? Onların da kaynağını eski dinler de aramak gerekmiyor mu?

Kafesoğlu eski Türk inancının şamanlık olduğu kanaatinin, geçen asrın 2. yarısında Orta Asya Türkleri arasında yapılan araştırmalar neticesinde iyice yerleştiğini söyler. Kafesoğlu'na göre bilhassa Yakutlarla Altaylılar daha uzun zamandan beri bu inanca bağlı görünmekte olup şamanlık, dinden ziyade bir sihir karakteri ortaya koyan ve esasen bir bozkır-Türk inanç sistemi değildir.³

Şamanizm için TDK Türkçe Sözlük'te "şamanlık"; şamanlık için ise "Kuzey ve Orta Asya'da Türkler, diğer kıtalarda da başka topluluklar arasında günümüze kadar süregelen doğaya tapma, doğaüstü ruhlara inanma temeline dayalı din, Şamanizm"⁴ açıklaması geçer.

Güngör, şamancılık veya kamcılık olarak da bilinen şamanizm için "bir dinden ziyade merkezinde şamanın yer aldığı, kendine has inanç ve ritüelleriyle farklı formları bulunan vecde dayalı bir yöntem" olduğu görüşüne yer verir.⁵

Bozkırlar sahasındaki dinî inançların şamanlığa bağlanmasının âdet hâline geldiğini belirten Kafesoğlu eski Türk inancının şamanlık olduğu kanaatinin geçen yüzyılın 2. yarısında Orta Asya Türkleri arasında yapılan araştırmalar neticesinde iyice yerleştiğine, bilhassa Yakutlarla Altaylıların daha uzun zamandan beri bu inanca bağlı görüldüğüne (esasen şamanlığın dünyanın her yerinde, eski çağların bütün kavimleri ile iptidaî topluluklarda mevcut bulunmuş ve orta ve kuzey Asya Türk ülkelerine sonradan Asya'nın güney bölgelerinden gelmiş olduğuna) işaret eder.⁶

Şaman için "Yakutlar *oyun*, Moğollar *būgū*, *bōgō*, *bōge*, *bōō* (*būge*, *bū*) ve Kırgızlar, Özbekler ve Kazaklar *baksi* (*bakhsi*) demektedirler. Altaylılar ile Yakutlar kadın şaman için *udoyan*, Buriate'larda *udayan* demişlerdir. Yine Altaylarda *kam*, *gam*, Moğollarda *kami* dendiği de görülmektedir. Şaman ke-

² Banu Ayten Akın, "Osmanlı'da İslami Hükümlerin Belirleyiciliğinde Varolabilen Gösteri Türleri: Meddah, Karagöz ve Orta Oyunu", *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol. 5, No. 2, München-Germany, 2013, s. 39-40.

³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1988, s. 287-288.

⁴ TDK Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 1846.

⁵ Harun Güngör, "Şamanizm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 38, İsam Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 325.

⁶ İbrahim Kafesoğlu, "Türk Tarihi-Kültür ve Teşkilat", *Türk Dünyası El Kitabı Coğrafya-Tarih*, Cilt: I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, s. 209-210.

limesinin etimolojisi yapılırken Tunguzca *shaman* kelimesinin Pali dilindeki *saman* kelimesi ile de ilişkili olduğunu söyleyenler çıkmıştır.⁷

Orta oyunu TDK *Türkçe Sözlük*'te "*sahne, perde, dekor, suflör kullanmadan halkın ortasında oynanan Türk halk tiyatrosu*" şeklinde geçer.⁸

Kudret,

"Orta oyunu, dört bir yanı firdolayı seyircilerle çevrilmiş bir meydanda, belli bir konunun kanavasına uyularak fakat herhangi yazılı bir metne bağlı kalınmadan, canlı oyuncularla oynanan doğmaca (=irticali, tulüatlı) bir oyundur. Bu oyun, belli bir vakanın çevresinde örülmüş çalgı, şarkı, raks, taklit ve konuşmalardan birleşiktir."⁹ der.

And, orta oyununun çıkışını incelerken, bunu iki aşamada yapmak gerektiğini belirtir. Buna göre birinci aşama, orta oyunu adına rastlanmadığı, fakat çeşitli adlar altında varlığını gösterdiği önceki gelişmesi ve ikinci aşama ise orta oyunu adını aldığı tarihlerden sonraki gelişmesi ile son biçimini almıştır.¹⁰

Kudret,

"XIX. yüzyılın ikinci yarısıyla XX. yüzyılın ilk çeyreğinde kesin biçimini gördüğümüz orta oyununun hangi tarihte başladığı açık-seçik belli değildir. Yakın zamanlara kadar, bu oyunun "orta oyunu" adıyla anılışı göz önünde bulundurularak XIX. yüzyılda ortaya çıktığı görüşü ileri sürüldü. Ancak, hiçbir sanat türünün birden bire son biçimini almadığını, yüzyıllar boyunca birtakım değişikliklere uğrayarak yavaş yavaş geliştiğini göz önünde tutarak orta oyununun da aynı yoldan geçmiş olması gerektiğini düşünmek yerinde olur."¹¹

görüşüne yer verir. Orta oyununun tarihçesine dair,

"Nitekim, Ahmet Rasim'in makalesinde, III. Selim'in, II. Mahmut'un "Gidiş" ve "Eğleniş" vakayi-nâmelerinde orta oyununun adının bile anılmadığını, bu oyunun Abdülaziz devrinde "revaç bulduğu"nu söylemesine karşılık, Fuat Köprülü'nün, Hafız Hızır İlyas'ın II. Mahmut devrinde, Enderun'da bulunduğu 1227-1246 (1812-1830) yıllarına ait 19 yıllık olayları anlatan Vakayi-i Letâif-i Enderun adlı eserine ilgiyi çekip orada anlatılan olaylara işaret ettikten sonra, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde "çok mükemmel bir orta oyunu karşısında bulunduğumuzu" belirtmiş ve Ahmet Rasim'in III. Selim ve II. Mahmut devirlerinde orta oyunu bulunmadığı yolundaki iddiasını çürütmüş, daha da ileri giderek Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği oyun kol-

⁷ Mehmet Aydın, "Şamanizmin Eski Türk Dinî Hayatı İle İlgisi", *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Beşevler-Ankara, 2003, s. 28, (tasavvufkitapligi.com/i/uploads/Erişim:ty.), (<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/623/613>: Erişim: ty.).

⁸ TDK *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, s. 1515.

⁹ Cevdet Kudret, *Orta Oyunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1973, s. 1.

¹⁰ Metin And, *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983, s. 106.

¹¹ Kudret, a.g.e., s. 1.

larını da orta oyunu saymış; ayrıca, tarihçi Raşid'in 1703 ayaklanması-
nı anlatırken bir benzetme ögesi olarak kullandığı Yazıcı Oyunu'nu da
hatırlattıktan sonra "bu halk temasının XVII. yüzyıl başlarından beri
herhalde var olduğunu" ileriye sürmüştür. Böylece, söz konusu oyunun
eskiliğine ilk kez Köprülü işaret etmiş, daha sonraki araştırmacılar bu
görüş doğrultusunda çalışmışlardır.¹²

"Orta oyunu tarih içindeki gelişimi boyunca kol oyunu, meydan oyunu,
zuhûri (ya da zuhûri kolu) gibi çeşitli adlar almıştır. Orta oyununun çıkış
tarihini orta oyunu teriminin kullanıldığı zaman içinde arayan incelemeci-
leri yanıltan da herhalde bu olmuştur. Bu terimler içinde en yaygın, belki
de en eskisi, kol oyunu'dur. Evliya Çelebi, kendi zamanındaki 12 kol'un
adını anar."¹³

Elçin,

"Meddah'ın çok sanatkârlı bir şekli veya Karagöz'ün perdeden yere inmiş
nev'i olarak tarif edebileceğimiz orta oyunu Türkiye'ye eski kol oyunları-
nın temsili bir karakter alması ile ortaya çıktı. Başlangıçta taklide, dansa
ve söze dayanan oyunlar arasında bir unsur olan ve adının menşei he-
nüz aydınlanmamış bulunan orta oyunu, 15. yüzyıldan itibaren gelişme-
ye başlamış ve tam dramatik karakterini 19. yüzyılın birinci yarısında
kazanmıştır."

der.¹⁴ Demircan da Elçin'in bu görüşlerine katılarak orta oyununun Türki-
ye'de eski kol oyunlarının temsili bir karakter alması ile ortaya çıktığının söy-
lenebileceğini belirtir. Demircan'a göre, "orta oyunu Karagöz'e her bakımdan
benzerlik göstermektedir. Bu nedenle hangisinin önce geldiğine karar vermek
zordur."¹⁵

Türkmen, orta oyununun eskiliği konusunda, araştırmacıların vardıkları so-
nuçların, -sarih bir kaynak veya vesika bulunmaması cihetiyle- farazi ve tah-
mini olmaktan ileri gidemediğini ve türlü kanıların çelişikliği içinde bu duru-
mun karanlıkta kaldığını belirtir. İncelemeciler arasında, orta oyununun çok
eski ve çok yeni olduğu hususunda birbiriyle çelişik, iki ayrı inanışın mevcut
olduğuna değinerek konuya ilişkin rivayetlere değinir. İki kaynağın yardımı
ile orta oyununun bu isim altında oynanmaya başlandığı tarih kısmen tespit
edilebildiği halde, oyuna bu adın neden dolayı verilmiş olduğunu kesin olarak
yansıtan bir vesika bulunmadığı cihetle, bu hususun, sadece bazı yorumlar-
dan ibaret kalmaktan öteye geçemeyeceğini ifade eden Türkmen, oyunun, bir
meydan üzerinde, seyirci ile çevrelenmiş olarak, orta yerde oynandığı düşü-
nülürse, akla en yakın gelen şekilde, ortada oynanan oyun anlamına, orta
oyunu denildiğini kabul etmek gerektiğine değinerek bu konuda çalışmış bazı

¹² Kudret, a.g.e., 1-2.

¹³ Kudret, a.g.e., s. 3.

¹⁴ Şükrü Elçin, "Halk Tiyatrosu", *Türk Dünyası El Kitabı Edebiyat*, Cilt: 3, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, s. 373.

¹⁵ Demircan, <http://www.simavim.com/forum/index.php?topic=10354.0.wap2>.

araştırmacılara göre, orta oyunu terimine en yaygın olan anlamından başka anlamlar da yüklemenin kabil olduğunu söyler ve bunları şöyle sıralar:

Orta oyunu ile yapı bakımından bazı benzerlikleri de bulunan *Commedia del l'Arte*'nin Türkçe'ye (Arte Oyunu) şeklinde girerek, sonraları (orta oyunu) olması ve orta oyununun da, (*Commedia del l'Arte*) ile olan benzerlikleri göz önünde tutularak, ona da bu adın verilmesi hususundaki görüştür.¹⁶ Diğer kanı, Osmanlı ordusunda, askerleri eğlendiren oyun kollarının mevcut olduğu hatırlanarak kelimenin Yeniçeri ortaları ile ilintisi düşünülme suretiyle destekleniyor.¹⁷

Yıldırım, etimolojik köken başlığı altında orta oyunu için,

"Orta yerde oynandığı ya da interlude, intermesso gibi oyunlar gibi "arada", yani başka gösterilerin arasında oynandığı için bu isim verilmiş olabilir. En kabul edilir açıklama budur.

-Commedia dell'arte'ye benzerliği dolayısıyla Arte Oyunu denmiş olabilir.

-Yahudiler eliyle İspanya'ya geldiği için, İspanya'daki Autos Sacramentales benzeri olarak Auto Oyunu denmiş olabilir.

-Çingeneler halk tiyatrosunun önemli bir ögesidir. Çingenece Maskare "ortada, arasında" anlamındadır. Bu kelime İspanyolca'da "güldürücülük, soytarlık" anlamına da gelmektedir. Türkçeye bu kelimenin çevirisi olarak gelmiş olabilir.

"Yeniçeri Ortalan" ile ilişkili olabilir. Seyirlik oyunların asker ocaklarıyla sıkı bir ilişkisi vardır. Askeriyede soytarlar bulunurdu."

açıklamalarında bulunur.¹⁸

And, orta oyunu kelimesini oluşturan sözcüklerden orta sözcüğü üzerinde durur ve anlamına ilişkin beş yorum yapılabileceğini ifade eder:

"1. Orta oyunu, en yaygın anlamıyla, orta yerde, seyircinin ortasında oynanan bir oyun anlamına gelir. Ancak, bu yalnız yer bakımından değil süre bakımından da olabilir: "Arada, arasında" yani interlude, intromesso gibi başka gösteriler arasına konmuş oyun anlamına da gelebilir. Sözcüğün en yaygın anlamı budur, başka anlamlar ise uzak bir yakıştırmadan ileri gidemez... Kesin kanıt bulmadıkça, orta oyununun meydana, orta yerde oynanan oyun anlamını benimsememiz gerekir.

2. Orta oyununun commedia dell'arte'ye benzerliğini, ondan çıktığını ileri sürenler olmuştur. Bu ilişkinin doğrudan doğruya Venedik ve Cenevizliler yoluyla geldiğini söyleyenler de olmuştur, kendi oyunlarının bu oyuna benzediğini görerek Arte Oyunu'nu bozup değiştirerek orta oyunu yapmış olabilirler. Kaldı ki İtalyanca'dan pek çok tiyatro terimi dilimize geçmiştir...

3. Yahudilerin orta oyununa katkısı büyüktür ve birçok seyirlik oyunu, onlar İspanya'dan ve Portekiz'den getirmişlerdir. İspanya'da bir perdelik

¹⁶ Metin And, *Kavuklu Hamdi'den Üç Orta Oyunu*, Forum Yayınları, Ankara, 1962, s. 10.

¹⁷ Nihal Türkmen, *Orta Oyunu*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 1-6.

¹⁸ Barış Yıldırım (Haz.), *Türk Tiyatrosu Halk Tiyatrosu Meddah, Karagöz, Ortaoyunu*, (<https://prometeatro.files.wordpress.com/2010/12/01>), 2010, s. 11.

oyunlara auto deniliyordu. Auto terimi daha çok dinsel ve öğrenek oyunları için kullanılmış olmakla birlikte, yaygın bir terim olarak her türlü kısa, sözlü oyun için kullanılıyordu. Olabilir ki Yahudiler, Türkiye’de çeşitli örneklerle gösterdiğimiz oyunlarına Auto Oyunu diyorlardı, bu da Türklerce benimsenip orta oyununa çevrilmiş olabilir.

4. ...Maskare sözcüğü Çingenece “ortada, arasında” anlamındadır. Bu sözcük, İspanyolca’da soytarlık, güldürücülük anlamına gelen mascara, Türkçe, Arapça’da mashara, Türkistan’da maskarabâş, İran’da meşkera sözcüklerine benzerlik yoluyla Türkçe’ye Çingenece’deki “ortada, arada” anlamıyla çevrilince orta oyunu durumuna gelmiş olabilir.

5. Son olarak da orta oyununun “Yeniçeri Ortaları”yla iliştisi olabileceği görüşüdür. 1821 tarihinde yani Yeniçeri ocaklarının kaldırılmasından önce Avrupa’da basılmış bir giyim kitabında bir soytarı resminin altında zozzop (ordudaki Türk soytarısı) denilmektedir. Yazar bu soytarıyı İzmir’de seyretmiştir. Bir yabancı incelemeci, kaynak göstermeden, oyuncuların orduyla birlikte savaşa gittiklerini, savaşın güçlükleri içinde sultanı eğlendirdiklerini yazıyor. Bir başka incelemeci ise, gene kaynak göstermeden, orta oyununun ortada oynanan oyun anlamına gelmediğini, bunun Yeniçeri Ortalarından esnaf loncalarının, ordu ve donanmanın eğlencelerinden çıktığını, 1826’da yeniçeriliğin kaldırılması üzerine, gezici oyuncu topluluklarının Karagöz oyunlarını işlemesiyle oluştuğunu söylüyor.¹⁹

Metin And’a göre bütün bu anlamlar kesin kanıtlarla pekiştirilmedikçe bir yakıştırmadan ileri gidemeyeceğinden bu anlamlar kesinliğe kavuşmadıkça orta oyununun “orta yerde oynanan oyun” anlamına bağlı kalmak daha doğru bir yol gibi gözükmektedir.²⁰

Tekerek, orta oyununun Kanuni Sultan Süleyman döneminde, akıl hastanesindeki delileri oyalamak için çıkmış bir gösteri olduğuna dair varsayımdan söz eder. Oyunun, önceleri, (bir bekçi kıyafetli, bir mahalleliden oluşan) iki kişiyle oynanmış, sonraları başka oyuncuların da katılımıyla bir topluluğa dönüşmüş olduğu bilgisinin yalnızca bir söylentiden ibaret olduğunu ifade eder. Tekerek, 1675 yılında IV. Mehmet’in oğullarının Edirne’de yapılan sünnet şenliklerinde çeşitli seyirlik oyunlardan, bu arada oyun kollarının temsil ettikleri konulu güldürülerden de söz edildiğine değinerek kol oyunları ile orta oyununun bir bakıma ilişkilendirildiğini, çenginin çeng çalan dansçı gibi anlamları yanında komedyya oyuncusu anlamına da geldiğini belirtir. Orta oyununun başlangıcına dair savlardan diğer ikisinin de kaynak gösterilmeden III. Mustafa’nın hükümdarlık dönemine (1757-1774) kadar uzandığı ve imzasız Rusça bir kaynağın ileri sürdüğüne göre, 1790 yılında Karagöz’den kopup geldiğine işaret edip Metin And’dan alınan ve yukarıda yer alan bazı bilgilere yer verir; And’ın bu açıklamalarının kesin kanıtlarla pekiştirilmediği sürece bir varsayım olduğunu, bu yüzden de orta oyununun en yakın anlamıyla “orta

¹⁹ And, 1983, s. 112-113.

²⁰ And, 1983, s. 114.

yerde oynanan oyun” olarak kabul edilmesi gerektiğine dair ulaştığı sonucu paylaşır.²¹

And, “oyun” sözcüğünün, anlamlarının ve bu anlamların yöneldiği kavramın incelenmesi bir bakıma, başka dillere göre çok daha ilginç olduğuna değinir; çocukların oyunu, dans, dramatik gösterim, kâğıt, zar gibi baht oyunları, sporla ilgili eylemlerin hep oyun sözcüğüyle belirtildiğine, başka dillerdeki kimi anlamlarının da (Mesela Fransızca’da, Almanca’da, İngilizce’de çalgı çalmak, oynamak fiili ile karşlanır) Türkçe’de olmadığına işaret ederek eskiden Türkçe’de müzik anlamını da taşıdığını söyler. And’a göre, Türkçe’de oyun’un böylesine çok anlam yüklenmesi, Huizinga’nın *Homo Ludens* kuramını ve oyun kavramının kökeni üzerindeki düşüncelerini desteklemektedir. Bütün bu anlamların kökende daha çok ritüelde birleştiğini görmek için yalnız oyun değil büyü sözcüklerinin gelişimini de incelemek gerekir.²²

And’a göre,

“Orta Asya şamanının türlü adları arasında, örneğin Yakutların kullandığı ad Türkçe bir sözcük olan ‘oyun’du. Kadın şamana ise Moğolca’dan gelen udahan, orta şamana orta-oyun, yüce şamana ulahan-oyun deniliyordu. Daha da önemlisi oyun sözcüğü yalnız şaman için değil, fakat örneğin Türkistan’da şaman töreninin tümüne de deniyordu.

Oyun sözcüğünün çeşitli anlamları düşünülürken, bunların hemen pek çoğunun şamanın büyüsel törenindeki çeşitli öğelerde içerildiği görülür. Şaman bu törende dans ediyor, ses ve çalgı ile müziğini yapıyor, yüz kaslarını kullanarak, karnundan sesler çıkararak taklit ve dramatik öğelere başvuruyor ve şiir okuyordu. Böylece oyun sözcüğüyle tiyatro, dans ve türlü seyirlik oyunların kökeni şamanda ve onun eyleminde toplanmış oluyordu. Oyun sözcüğünün Türkçe’nin en eski sözcüklerinden biri olduğunu kaynaklar göstermektedir. Yapısal bakımdan ilk elde oy-un olarak ayrılabilir. -(u)n eki, fiilden isim yapma ekidir. Bu türev, yani oy-un en eski metinlerde çeşitli anlamlarda kullanılıyor:

- Raks, dans, musiki “Maitrisimit’de gene oyuncu (=mızıkacı) anlamında geçiyor.”

- “Hile, dalavere, sahtekârlık, kötülük” anlamında Mani metinlerinde geçiyor. Örneğin “bilmez kişi teg soguşçe oyunca sakanur (=cahil bir kimse gibi küfür ile düşünür).”

Bir başka türevi de oy-ma, oyma er oyuncu anlamına, oy-ug (zar ve benzeri oyunlar) olarak gösterilmiştir. Ayrıca Irk Bitig’den alındığı sanılan oy-mak mastarı, “zar ile oyun oynamak, fal açmak” olarak anlamlandırılmıştır.

Ancak fiilin kökü oy- olduğu için öteki sözcüklerle birleştirmek ancak bir dâlinin uzun araştırmalarını gerektiriyor; ne var ki gene de bir deneme yapılabilir. Şöyle ki -n fiilden isim yapma eki, eski çağlarda çok yaygın bir ek olduğundan, ekın başındaki yardımcı ünlü olan (u) sesi de (daha

²¹ Nurhan Tekerek, *Popüler Halk Tiyatrosu Geleneğimize Çılgın Oyunlarımızın Yansımaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 19-21.

²² Metin And, *Oyun ve Büyü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 36.

çok eski çağlarda ekin bir parçası sayılmış ve o- fiil köküne geldiği zaman bu o- kökü ile -un eki arasına bir (y) sesi konmuş olabilir ve zamanla bu yardımcı (y) sesi o- köküne katılmış ve oy- ortaya çıkmış; bu kökten de yeni sözcükler türetilmiştir. Yukarıda gösterildiği gibi oy-ma, oy-ug... Pek sağlam olmamakla birlikte bu görüş benimsenirse, örneğin o- filini ot (=ot, ilâç) ile birleştirebiliriz. Bir başka deyişle şamanların hastalık yaratan kötü ruhlarla savaşlarında kullandıkları ilâç ile birleşebilir. Böylece o- kökü yardımcı ses (y) ile birleşmeden önceki bir çağda fiil herüz o- iken -t türevi (-t fiilden isim yapma Türkçe'nin en eski eklerinden biridir), öte yandan bu türevden çıkan ota- (=ilâç vermek, sağlamak) ve otacı (ota-tacı) (=doktor, hekim) türevlerini biliyoruz.²³

Türk kavimleri şamanlarına umumiyetle *kam* (*gam*, *ham*) derler. Radloff (*Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Petersburg, 1889, II, 476 v.d.)'a göre, başlıca Altay, Teleüt, Lebed, Şor, Sagay, Koybal, Kaç, Küerik, Soyon, Kumandı ve Uygur şivelerinde geçer. Moğullar, Buryatlar ve Kalmuklar erkek şamanlarına *bö*, *böge*, Yakutlar *oyun*, Çuvaşlar *yum*, Kırgız-Kazaklar *bakşı*, *bakısı* veya *bahşı* derler. Yakutlar ile Altaylılar kadın şaman için Moğul *udugan* (*utagan*, *abahan*, *ıduan*) tabirini kullanırlar. Ancak Yakutçada *hamma-* (*kamla-*), "*kam'lık etmek*" manasındadır.²⁴

Yakutlarda şamanlar muhatap oldukları ruhların tabiatına göre ak ve kara diye ikiye ayrılır.²⁵ Ak göğün, kara yerin rengidir. Kadınlar temiz kabul edildikleri için ancak kara şaman olabilirler. Buryatlarda ak şamanların elbiseleri beyaz, kara şamanlarınkı mavi renklidir. Ak şaman ölünce cesedi yakılıp külle-ri beyaz bir torbaya, kara şamanın yakılan cesedinin külle-ri ise kara bir torbaya konulur. Hakaslar kam ölünce onu bir ağaç kovuğuna koyar ve ağaç parçası ile kovuğun ağzını kapatırlar. Birçok araştırmacı ak ve kara şamanlığın başlangıçta bulunmadığını, daha sonra çeşitli kültürlerin etkisiyle ortaya çıktığını, buna rağmen ak şamanlığın asıl şamanlık, aile reisinin de ak şamanın prototipi olduğunu kabul eder. Yakutlar ise şamanları ak ve kara dışında halk içinde gördükleri itibara göre büyük şaman (*ulahan oyun*), orta şaman (*ortu oyun*) ve küçük şaman (*kenniki oyun*) şeklinde üç gruba ayırır.²⁶ İnan, genç kamın (*oyunun*) mesleğe girme töreninin Yakutlarda daha tantanalı olduğunu, Yakutların şamanlara çok önem verdiklerini belirtir. Yazar, eserinde *kam* (*şaman*) olacak adamın küçüklüğünden beri çok düşünceli olup vakit vakit canının sıkıldığına, tab'an şair olduğuna, irticalen şiirler, ilâhiler söylediğine işaret eder.²⁷

²³ And, *a.g.e.*, s. 37-38.

²⁴ Sâdettin Buluç, "Şaman", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 11, MEB Devlet Kitapları Yayınları, İstanbul, 1993, s. 311.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 83-85.

²⁶ Harun Güngör, "Şamanizm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 38, İslam Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2010, s. 327.

²⁷ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 76-79. Kirişçiöğü ise,

İnan'a göre,

"Yakutlar, sözde de olsa, hristiyan sayıldıklarından bunlarda şamanizm dinî mahiyetini kaybetmiştir. Bunlarda şamanlar (oyunlar) hekim, üfürükçü, falcı olarak iş görürler. Bununla beraber hastalar üzerinde yaptıkları âyinler Altay şaman (kam)larının âyinlerinden farksızdır. Yakut ülkesinin ücra köşelerinde şamanların ısıah gibi dinî mahiyetteki âyin ve törenleri dahi icra ettikleri de tespit edilmiştir.

Hastalara bakmağa ve tedavi etmeğe çağrılan Yakut şamanı eve girdiği gibi üst başa, odanın en saygılı yerine, geçer; boz at derisinden yapılan post üzerine oturur. Yakutlarda boz at derisi mübarek nesnelere sayılır. Şamana akşama kadar türlü yemekler ikram edilir. Komşular ve soyun büyükleri çağırılır; ziyafetten sonra âyin için her şeyin hazır olduğu ilân edilir. Şaman uzun saçlarını sıvar, hazırlığa ait bazı teferruatın yapılması için emirler verir. Âyine katılmak istemeyenlerin âyin başlamadan çıkmalarını, âyin sırasında dışarı çıkmak ve girmek yasak olduğunu anlatır. Âyin başlamak üzere iken şamanda garip bir değişiklik olur; hiçkırık tutar, yüzünün adaleleri durmadan hareket eder, gözleri ateşe, bir nokta üzerine dikilir. Ortada yanan ateş yavaş yavaş sönmektedir. Âyine işti-
rak edenler çok yavaş konuşurlar. Şaman bayağı giyimlerini çıkarıp âyin cübbesini, cübbesi yoksa kadın entarisi giyer, eline piposunu tuttururlar. Yavaş yavaş dumanını ıutar... Hiçkırığı sıklaşır, gözleri kapanır. Boz at postu odanın tam orta yerine konulur. Şaman post üzerine oturup bir az su içer. Eline kamçı, kayın ağacı ve dalları, davul ve tokmağını alır; postun baş tarafı Güney yönüne doğrudur; şaman da Güneye karşı durur."²⁸

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yakutlarda şamanların halk arasında gördükleri itibara göre üç gruba ayrılması ve bunlardan orta şamanın "ortu oyun" biçiminde isimlendirilmesi önemlidir. Halbuki Kudret, "kol oyunu ya da meydan oyunu'nun orta oyunu adını alması bugüne değin bulunabilen kaynaklara göre, XVIII. yy.ın sonuyla XIX. yy.ın ilk yarısına rastlamaktadır." Sünbül-zâde Vehbî bir beyitinde şöyle der: "Ortaya düşdüm deyü gâhî.miyânın kollayub / Ol kol oğlunun gehî boy-

"Saha (Yakut) Türklerinin Kut-Sür İnanı" başlıklı çalışmasında Tanrı öğretisine göre, mesleği derin şekilde almış insanların tamamının üttöütlü geleneğe sahip olduğunu, üttöütlü geleneğin, Tanrı öğretisini tüm vücuduna sindirmek demek olduğunu, böyle insanların Tanrı'dan güç aldıklarını, üttöütlü eğitimin en derin türüne oyunun eğitimi dendiğini belirtir. "Ak oyunu, gücünü Tanrılardan alır. Ona bazen Tanrı oyunu derler. Ak oyunu etkisini duayla sağlar. Onun için ona bazen duacı derler. Ak oyununun düzgün davranışlar hakkında anlatımları vardır. Ondandır dolayı ona bazen anlatıcı denir. Masalın, destanın, şarkının, türkünün tamamı Tanrı oyununun anlatımının türleridir. Ak oyunu Tanrı öğretisini izler. Ak oyunu ısıahı gönderir, ondan dolayı ona bazen ısıahın oyunu derler. Ak oyununun eğitimi başamanın eski adları vardır: Toyon, Başı, Tanxa. Toyon için ona bazen eğitimi yöneten kişiye denir. Başı, Tanrı eğitimindeki âdetleri gerçekleştirmiş birisidir. Başı yerleşim bölgelerinde Tanrı eğitimini başlatır. Tanxa, Tanrı eğitimini tüm vücuduyla hissetmiş, algılamış kişidir. Tanxa sıradan geleneklerle yaşayanlara Tanrı eğitimini öğretir. ...Kara oyunu belalarla bağlantılıdır. Ondandır dolayıdır, ona bazen şeytan oyunu'u derler. Kara oyunu bedduayı kullanır. Ondandır dolayı ona beddua sahibi denilir..." (Kirişçiöğlü, turkoloji.cu.edu.tr)

²⁸ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 114-115.

nuna kol salmalıdır.” Burada orta, miyân (=1. orta, 2. bel), kol ve kol oğlu sözcükleri cinaslı bir biçimde bir araya getirilmişlerdir; bunlardan orta ve miyân sözcükleriyle kesin -bir yargıya varmamakla birlikte- orta oyunu sözüne işaret edilmiş olabilir. Bu terimin açık seçik kullanılışı -bugünkü bilgimize göre- II. Mahmud devrindedir. Saliha Sultan'ın düğünü (1834) dolayısıyla yazılan manzum Sûr-nâmede şu dizelere rastlıyoruz: “Çengiler eyledi raksa ikdâm / Doldu cünbiş ile meydân-i huyâm / Leb-i etrâf-rişin-i meydân / Oldu orta oyunu'ndan handân.” II. Mahmud'un oğulları Abdülmecit ile Abdülaziz'in sünnet edilmeleri dolayısıyla yapılan şenliği (1836) anlatan başka bir manzum Sûr-nâme'de de şu dizelere rastlıyoruz: “Orta oyun Çeşme oyun'la diğer bâzîçeler / Eylediler cümle etfâli serâser dil-resâ.” ayrıntılarını aktarır.²⁹

Başka dinlerin nüfuzu altına düşmeyen şamanistlerde şaman eski mevkini muhafaza etmektedir. Mensup olduğu boy ve oymak ona koruyucu diye bakar. Herkes onun iyi duasını (“alkış”) almağa çalışır. ...Şamana bir şey verildiği zaman şöyle dua eder: “Bastiğın yer sert olsun! Ayakların kaymasın! / Yaşın uzun olsun, kara saçların ağarncaya kadar yaşa! / Ön dişlerin sararncaya kadar yaşa! Attığın ok yanılmasın! / Azılıya ısırtam! Elliye vurdurma (dayak yeme)!”³⁰ Burada yer alan dua, orta oyununda yer alan temennayı hatırlatmıyor mu? Nitekim musikî, raks, muhavere, taklit ve dramatik temsilin birleşmesiyle klasik biçimini alan orta oyunu ile bütün bunları adeta bünyesinde barındıran şaman âyini arasında ortaklıkların bulunduğu âşikârdır. Çalışmalarıyla bu sahada büyük katkılar sağlayan And da *Oyun ve Bûgü'de* “Şamanlık Tiyatronun Kökeni Olabilir mi?” başlıklı bölümde³¹ şamanla tiyatro arasındaki ilgiden geniş şekilde bahseder.

“...eğer bir şaman bir hastayı sağaltacaksa bu yalnız hasta ile şaman arasında değil fakat seyirci önünde olur. Ve bu tören karmaşık yapısında tiyatronun pek çok öğesini içermektedir. Dramatik çatışma, şamanın kişiliğinde ruhlarla şaman arasında olur. Ses, söz, söyleşme (dialogue), ses taklitleri, dans, el yüz ve bedensel tavırlar ve pantomime geniş ölçüde yer verir. Dekor, ışık, giysi, makyaj, tiyatro donatımı ve ses etmenleri gibi tiyatronun yardımcı öğeleri şamanın töreninde de bulunur. Gösterimde şaman yardımcı da kullanır, hasta ile seyirci de gösterimin asal öğeleridir. Ayrıca yanılısama ve gözbağcılık sanatına da başvurur... Ayrıca müziğe de geniş ölçüde yer verilir. Özellikle şaman davulu ile kendi dansına eşlik eder. ...oyun ve bûgü sözcükleri nasıl hem dans, hem şaman anlamına geliyorsa, bu ortak sözcükleri başka dillerde de buluruz... Söyleşme, çeşitli sesleri çıkarma ya da vantrilogluk, büyü, müzik, dans, şarkı, şiir ve oyunculuk vb. bunların hepsinin karışımını tek oyuncu şamanın kişiliğinden tümel bir tiyatro olarak buluyoruz.”³²

²⁹ Cevdet Kudret, *Orta Oyunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1973, s. 44-45.

³⁰ Abdülkadir İnan, a.g.e., s. 79.

³¹ Metin And, *Oyun ve Bûgü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 379-388.

³² Metin And, *Oyun ve Bûgü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 385.

Ancak, burada, daha ziyade genel anlamda tiyatro ile şaman arasında bir ilgiden söz edildiği, orta oyununa değinilmediği görülmektedir.

Şamanın eyleminin gösteriye dayalı bir eylem olup, onun, izlendiğinin bilinciyle topluca yapılan ayinlerden farklı olarak kendini sergileme eğiliminde olduğunu, şamanizmin Orta Asya'dan çıkıp Anadolu'ya ulaşmasının ve beraberinde hayvan mitleri, akrobatik hünerler, erginleme ritlerini taşımalarının oldukça uzun bir sürecin sonucu olduğunu ve şamanın tiyatroyla olan bağının Türk toplumlarında gelenekselleştirildiğini belirten Akın'a göre, şamanın gösterisi özünde teatral öğeler bulunmaktadır ve eski Türklerin dram sanatı incelenmek istendiğinde denilebilir ki şamanlar ilk oyuncularlardır. Ayrıca, dini kendine kaynak tutan tiyatroya Türk toplumları açısından bakıldığında, Türkler yeni dinlerinde, geleneklerinde, boş inanç ve dogmalarında ve tüm bunlardan ötürü de seyirlik geleneklerinde ilk inançlarının izlerini hala taşırlar.³³

Buradaki bilgilerde de genel anlamda tiyatroya yer verildiği, orta oyunundan söz edilmediği dikkati çekmektedir.

Yakutlar erkek şamana "oyun", kadın şamana da "udagan" derler. Moğolca'da erkek şamana *bö* yahut *böge*, kadın şamana da, Yakutlarda olduğu gibi *udagan* denir. Çuvaşlar kâhinlerine "yum" derler. İslâm Türkler "kam" kelimesini unutmışlardır. Doğu Türkistan Türkleri, Yakutlar gibi, erkek şamana "oyun" derler. Kırgız-Kazaklarda şaman yerini tutan ve onun ödevlerini gören adama "baksı" (Kırgızlarda "bakşı") denir.³⁴

İnan, ayrıca, şaman kelimesinin Türkler ve Moğollar tarafından bilinmediğini, etimolojisinin yakın zamanlara kadar bilginler arasında tartışma konusu olduğunu belirterek Banzarov'un bu kelimenin aslının Mançuca olup "zıplayan, dans eden" manasına gelen bir Mançuca kelimeden türediğini iddia ettiğini, G. Néoradze'nin "Sibirya Kavimlerinde Şamanizm" adlı eserinde bu faraziyenin olduğu gibi kabul gördüğünü belirtir.³⁵

Sonuç olarak, zamanla çeşitli adlarla da anılan orta oyununun çıkış noktası ve dönemine ilişkin çeşitli görüşlerin bulunduğu yukarıda yer alan bilgilerde de görülmektedir. Ancak, gerçekten de anıldığı gibi son asırlarda ortaya çıkan bir oyun değil, kökü çok eskilere dayanan bir oyun olma özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Orta oyuncu, eski ozanların, Korkut Ataların bir devamı değil de nedir? Nitekim, ozan sözcüğü 15. yy.dan itibaren yerini Anadolu Türklerinde âşık, Türkmenlerde baksıya (=şaman) bırakmıştır.

Orta oyununun dildeki bazı izlerden yola çıkılarak kaynağına gidilmeye çalışılırken hareket noktası Türkçe'nin uzak lehçelerinden Yakutça'da şamanların³⁶ gördükleri itibara göre büyük şaman (*ulahan oyun*), orta şaman (*ortu*

³³ Banu Ayten Akın, *Türklerde Şamanizm ve Oyun İlişkisi*, (Akın, e-dergi.atauni.edu.tr/ataunigsed/article/..., Erişim: ty., s. 1-9)

³⁴ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 74.

³⁵ Abdülkadir İnan, a.g.e., s. 74.

³⁶ Bahaeddin Ögel, Yakutça'da ve eski Türklerde "toyon" kelimesinin de rahip, şaman, efendi anlamına geldiğini belirtir. (Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi, I*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s. 430-431)

oyun) ve küçük şaman (*kenniki oyun*) şeklinde üç gruba ayrılması olmuştur ki izahlarda, şamanın ritüeli gerçekleştirirken adeta bir orta oyuncu gibi davrandığı, ritüelin, başından sonuna dek onun idaresinde gerçekleştiği dikkati çekmektedir. Gerek şaman, gerekse orta oyuncu için ritüel, orta yerde, izleyicilerin önünde gerçekleşmektedir.

Nitekim, Kara'nın, doğaçlamaları oluştururken üstün hayal gücü ve yaratıcılık yetisinin kendini gösterdiğini belirtip Gömeç'ten aktardığı şu bilgiler bunu destekler mahiyettedir:

"Örneğin şaman, davulunun tokmağını hem davul tokmağı, hem de üzerine bindiği at gibi görür. Hatta bazen üzerine bindiği davul bir kuş olur ve onu ruhlar dünyasının en üst katmanlarında gezdirir. Doğaçlamalar esnasında kendini çeşitli ruhların biçimine sokar. Bu ruhlar çoğunlukla hayvan biçimindedirler. Sibiryâ kavimlerinde bunlar ayı, kırt, geyik, tavşan ve çeşitli kuşlar özellikle kartal, baykuş ve karga şeklinde görülebilir. Şamanın yardımcıları da bu hayvanlardır. İhtiyaç halinde o, dünyanın her tarafından yardımcı ruhları çağırır. Yardımcılarının geldiklerini onların sesini çıkararak belirtir. Mesela Tunguz şamanın yardımcıları yılan sesini taklit eder."³⁷

Araştırmacıların bazılarının, ürünlerinde, şamanizm izlerini görüp hissetmelerine rağmen orta oyununun son asırlara ait olduğu ve hatta batı kaynaklı olduğu görüşü üzerinde neden ısrarla durduklarını ise anlamak oldukça zordur.

Kaynaklar

AKIN, Banu Ayten: "Osmanlı'da İslami Hükümlerin Belirleyiciliğinde Varolabilen Gösteri Türleri: Meddah, Karagöz ve Orta Oyunu", *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol. 5, No. 2, München-Germany, 2013.

AKIN, Banu Ayten: *Türklerde Şamanizm ve Oyun İlişkisi*, (Akan, e-dergi: ataüni.edu.tr/ataunigsed/article/..., Erişim: ty.)

AND, Metin: *Oyun ve Bügü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

AND, Metin: *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.

AYDIN, Mehmet: "Şamanizmin Eski Türk Dinî Hayatı İle İlgisi", *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı: 28, Beşevler-Ankara, 2003, (tasavvufkitapligi.com/i/uploads/Erişim:ty.), (<http://www.hbv-dergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/623/613>., Erişim: ty.)

BULUÇ, Sâdettin: "Şaman", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 11, MEB Devlet Kitapları Yayınları, İstanbul, 1993.

DEMİRCAN, Ahmet: *Geleneksel Tiyatromuz: "Ortaoyunu"*, (Demircan, <http://www.simavim.com/forum/index.php?topic=10354.0.wap2>, Erişim: ty.)

³⁷ Ömer Tuğrul Kara, "Dramanın İlk Uygulayıcıları: Türk Şamanları", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 5/2 Spring, Ankara, 2010, s. 1186.

ELÇİN, Şükrü: "Halk Tiyatrosu", *Türk Dünyası El Kitabı Edebiyat*, Cilt: 3, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992.

GÜNGÖR, Harun: "Şamanizm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 38, İsam Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2010.

İNAN, Abdülkadir: *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

KAFESOĞLU, İbrahim: *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1988.

KAFESOĞLU, İbrahim: "Türk Tarihi-Kültür ve Teşkilat", *Türk Dünyası El Kitabı Coğrafya-Tarih*, Cilt: I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992.

KARA, Ömer Tuğrul: "Dramanın İlk Uygulayıcıları: Türk Şamanları", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 5/2 Spring, Ankara, 2010.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih: *Saha (Yakut) Türklerinin Kut-Sür İnanca*, (turkoloji.cu.edu.tr, Erişim: ty.).

KUDRET, Cevdet: *Orta Oyunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1973.

ÖGEL, Bahaeddin: *Türk Mitolojisi*, I, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971.

TDK Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

TEKEREK, Nurhan: *Popüler Halk Tiyatrosu Geleneğimizden Çağdaş Oyunlarımıza Yansımalar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

TÜRKMEN, Nihal: *Orta Oyunu*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

YILDIRIM, Barış (Haz.): *Türk Tiyatrosu Halk Tiyatrosu Meddah, Karagöz, Ortaoyunu*, 2010, (<https://prometeatro.files.wordpress.com/2010/12/01>).